

# POVOJNOVÁ MIGRÁCIA NA SLOVENSKU: PERSPEKTÍVA OSÍDLENCOV A ICH DETÍ V HANDLOVEJ<sup>1</sup>

MICHAL KORHEL

KORHEL, Michal. Post-War Migration in Slovakia: the Perspective of Settlers and Their Children in Handlová. *Historický časopis*, 2024, 72, 4, pp. 741-770, Bratislava.

Post-WWII migration processes had a major impact on societies across Europe. Re-established post-war Czechoslovakia was no exception. The Czechoslovak state authorities used forced as well as voluntary migration as a tool to achieve a nationally homogenous Czech and Slovak society. In comparison to previous research focusing on the consequences of post-WWII migration in the Czech lands and southern Slovakia, the current study explores social aspects of migration processes based on the example of Handlová – a mining town located in central Slovakia. Originally a predominantly German town, it experienced a significant population exchange at the end of WWII and during its aftermath, so that it became a town of settlers. With the help of archival research and oral history interviews the study examines post-WWII migration through the perspective of settlers and their children, commonly under-represented in existing studies. Who were the settlers in Handlová and what problems did they encounter in their everyday life upon their arrival? Even though they were considered to be Slovaks, they came to Handlová from various countries and therefore also from various cultural backgrounds. Together with the remnants of the original population they created a rather heterogenous society consisting of smaller communities based on their country of origin. This heterogeneity was reflected in the everyday life of settlers in Handlová and led to social tensions and conflicts. These were additionally intensified through the policy of the state authorities, which provided varying material support to people of different origin. On the other hand, it was the common mining profession that helped the settlers establish social contacts and adapt themselves to the local social environment.

Keywords: Migration. Handlová. Settlers. German minority. Children. Settlement policy.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.4.6>

---

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu ERC Spectral Recycling, 101041946 financovaného Európskou úniou. Prezentované pohľady a názory patria autorovi a nevyhnutne neodrkadľujú pohľady a názory Európskej únie a Výkonnej agentúry Európskej rady pre výskum.

*„K Handlovej dnes už i vás, milí čitatelia Slobody, viažu vrúcne vzťahy, lebo veď mnohí z vás majú tam svojich príbuzných, ktorí tam pracujú ako baníci. Po listoch, ktoré obojstranne prichádzajú, nastupujú spomienky: i u vás, čo ste ešte tu, alebo čo tu vôbec hodláte zostať, i u vašich, ktorí tam už poldruha roka žijú. Listy odtiaľ možno boli aj trochu pestré, možno zpočiatku nevyčerpávaly všetky predpoklady spokojnosti presídlenca. Áno, veď tí naši drahí prišli do kraja, ktorý bol zamorený zlým germánskym duchom a ktorý nebol ešte na 100 % prečistený. A tak súčasne v tejto obci prebiehalo niekoľko procesov, ktoré ale dodnes zaznamenaly už vďačný kus práce a ktoré neustanú dotedy, kým každý jeden nebude spokojný, a spokojný má byť predovšetkým presídlenec.“<sup>2</sup>*

Článok v týždenníku *Sloboda*, orgánu Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku, ktorý ďalej prezentuje úspešné príbehy osídľencov<sup>3</sup> v Handlovej, sa ešte v roku 1948 snažil motivovať Slovákov žijúcich v Maďarsku, aby sa presídlili práve do tejto obce na Hornej Nitre. Medzi riadkami citátu je však možné postrehnúť, že proces osídľovania Handlovej sprevádzali viaceré problémy.

Migračné procesy po druhej svetovej vojne neboli pre slovenské územie, ale aj pre celé Československo novým fenoménom. Veľké presuny obyvateľstva sú charakteristické pre celé 20. storočie. Príklady by bolo možné nájsť v rôznych obdobiach naprieč celým európskym kontinentom.<sup>4</sup> Nie zriedka bol ich hybnou silou nacionalizmus a cieľ vytvorenia národnostne homogénnych štátov.<sup>5</sup> Podobne ako v iných krajinách strednej Európy aj v prípade povojnového Československa, ktoré malo byť obnovené ako „*štát Čechov a Slovákov*“,<sup>6</sup> viedla cesta k národnej homogenite cez nútené presuny miliónov obyvateľov týkajúce sa predovšetkým nemecky hovoriaceho obyvateľstva. Územie Slovenska zasiahla táto nútená migrácia v porovnaní s Českom v podstatne menšom rozsahu, no

2 Handlová – nový domov našich bratov. In *Sloboda*, 26. 3. 1948, s. 5-6.

3 Dobová terminológia pozná viacero pojmov označujúcich nových obyvateľov, ktorí po druhej svetovej vojne osídľovali územie Slovenska. Keďže tieto pojmy, pôvodne určené pre konkrétne skupiny obyvateľov, boli úradmi často používané ako synonymá a niektoré z nich mohli byť v každodennom živote používané alebo vnímané negatívne, autor tejto štúdie sa rozhodol pre neutrálny všeobecný pojem „osídlenec“. Pre lepšiu čitateľnosť autor v článku používa generické maskulínium, ktorým popisuje zároveň mužské aj ženské pohlavie.

4 AHONEN et al. *People on the Move*. Oxford; New York 2008, s. 1-3 a NOSKOVÁ. Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu. In KOKOŠKOVÁ; KOCIAN a KOKOŠKA, eds. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha 2005, s. 227-228.

5 AHONEN et al., *People*, s. 1-3 a NOSKOVÁ, *Migrace* s. 226-228.

6 *Košický vládny program*. Bratislava 1978.

aj napriek tomu stratilo v dôsledku vojnových udalostí, holokaustu, evakuácie a nútenému vysídleniu karpatských Nemcov, a výmeny obyvateľstva s Maďarskom značnú časť svojho obyvateľstva.<sup>7</sup> Úbytok obyvateľstva mal byť kompenzovaný prostredníctvom takzvaného vnútorného osídlenia, ktorého cieľom mal byť taktiež návrat slovanského obyvateľstva do všetkých regiónov republiky.<sup>8</sup> K splneniu tohto cieľa mali dopomôcť nielen Česi a Slováci žijúci v iných regiónoch, ale aj tí nachádzajúci sa v zahraničí.

Povojnová migrácia, či už dobrovoľná, alebo vynútená, mala zásadný vplyv aj na Handlovú. Podobne ako na území celého Slovenska aj v Handlovej sa v jej dôsledku zmenila národnostná štruktúra obyvateľstva.<sup>9</sup> Vyše polovica pôvodných obyvateľov musela obec opustiť.<sup>10</sup> Väčšinou nemecká Handlová (nem. *Krickerhau*) sa zmenila na obec (a neskôr mesto) osídlencov. Tí prichádzali z rozdielneho kultúrneho prostredia, no úrady ich v národnostnom kontexte identifikovali ako Slovákov. To sa, samozrejme, prejavilo aj na medziľudských vzťahoch a sociálnych procesoch v obci. Ako naznačuje úvodný citát, osídľovanie Handlovej nezodpovedalo očakávaniam úradov zodpovedných za jeho priebeh.<sup>11</sup>

- 
- 7 NOSKOVÁ, *Migrace*, s. 230-232. Pre dopad povojnovej migrácie na českú spoločnosť pozri napr. SPURNÝ. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011 alebo WIEDEMANN. „*Komm mit uns das Grenzland aufbauen!*“: *Ansiedlung und neue Strukturen in den ehemaligen Sudetengebieten 1945 – 1952*. Essen 2007. K Holokaustu a jeho následkom na území Slovenska pozri napr. KAMENEC. *Po stopách tragédie*. Bratislava 2020 a JANKECH. *Emigrácia Židov zo Slovenska (1945 – 1949) v československom kontexte*. In ŠMIGEL; TIŠLIAR a kol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica 2014, s. 589-614. V prípade evakuácie a núteného vysídlenia nemeckej menšiny z územia Slovenska pozri napr. OLEJNÍK. *Príprava, priebeh a dôsledky evakuácie nemeckého obyvateľstva zo Slovenska (1944 – 1945)*. In ŠUTAJ, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice 2020, s. 76-91; ZÜCKERT; SCHVARC und FIAMOVÁ. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45*. Göttingen 2019 a GABZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ a OLEJNÍK. *Karpatskí Nemci na Slovensku*. Bratislava 2004.
- 8 Dekret presidenta republiky 27/1945 Sb. ze dne 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, 19. 7. 1945, s. 45-46.
- 9 V kontexte územia celého Slovenska je zmena národnostnej štruktúry do veľkej miery následkom účelovej asimilácie maďarského a rusínskeho obyvateľstva, ale taktiež povojnovou absenciou nemeckej a židovskej menšiny. Pozri KONEČNÝ. *Migrácia a národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska*. In SÁPOSOVÁ a ŠUTAJ, eds. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov 2010, s. 76.
- 10 MRVA a KMEŤOVÁ-MIŠKOVIČOVÁ. *Handlová v rokoch 1918 – 1945*. In MRVA a REIFF, eds. *Handlová od praveku po súčasnosť*. Banská Bystrica 2017, s. 168.
- 11 Agendu vnútorného osídlenia na území Slovenska mal na starosti Osídľovací úrad v Bratislave podliehajúci Ústrednej komisii pre vnútorné osídlenie na čele s ministrom vnútra. Za starostlivosť o priebeh osídľovania ako aj o osídlencov samotných zodpovedali oblastné úradovne Osídľovacieho úradu. TVRDOŇOVÁ. *Osídľovací úrad pre Slovensko*. In ŠUTAJ, ed. *Zmeny hraníc*, s. 163-180.

Cieľom tejto štúdie je analýza dopadu povojnových migračných procesov na Handlovú a jej obyvateľov, ako aj sociálnej reality osídľovania vo všeobecnosti. Kto boli osídlenci v povojnovej Handlovej a s akými problémami sa stretávali v každodennom živote počas osídľovania tejto obce a jej okolia?

Zatiaľ čo výskum povojnových migračných procesov a osídľovacej politiky v susedných stredoeurópskych krajinách už skôr prišiel s prácami zaoberajúcimi sa touto témou komplexne, ešte v roku 2003 poukazoval vtedy v Česku pôsobiaci historik Adrian von Arburg na nedostatky českého, respektíve československého historického výskumu v tejto oblasti.<sup>12</sup> Von Arburg súčasne načrtoval aspekty, ktorými by sa výskum povojnovej migrácie v Československu mal zaoberať. Okrem koncentrácie na činnosť úradov, prípravné mechanizmy alebo rolu bezpečnostných a vojenských zložiek v kontexte osídľovacej politiky Československa uvádza aj potrebu zaoberať sa sociálne-historickou perspektívou migrácie s dôrazom na súvislosti s transformáciou spoločnosti, ako aj osídlencov samotných.<sup>13</sup> Ako v českej, tak aj v slovenskej historiografii sa za posledných 20 rokov situácia vo výskume povojnových migračných procesov zmenila k lepšiemu. V kontexte regiónu povojnového Slovenska sa výskum zaoberal predovšetkým jednotlivými skupinami osídlencov prichádzajúcimi na Slovensko, pričom dominuje téma výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.<sup>14</sup> Ojedinele sa štúdie migračných procesov venujú aj konkrétnym aspektom, na ktoré poukazoval von Arburg.<sup>15</sup> Perspektíva osídlencov samotných je aj napriek tomu ešte stále v úzadí. Až na výnimky dominuje perspektíva úradov, ktoré sa o osídlencov starali alebo boli zodpovedné za priebeh osídlenia.<sup>16</sup> V tomto ohľadá-

12 ARBURG. Tak či onak. In *Soudobé dějiny*, 2003, roč. 10, č. 3, s. 256-257. V stredoeurópskom kontexte vyzdvihuje von Arburg ako pozitívny príklad v tomto smere poľskú historiografiu.

13 ARBURG, Tak či onak, s. 256 a 261-262.

14 Napríklad zborník SÁPOSOVÁ a ŠUTAJ, eds. *Povojnové migrácie*. V tomto smere je dôležité spomenúť, že časť maďarského obyvateľstva zo Slovenska bola deportovaná aj do Čiech. (ŠUTAJ. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov 2005.)

15 Napríklad práce Lucie Heldákovkej k aspektu propagandy v kontexte výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (HELDÁKOVÁ. *Mat' volá!* Košice 2020 a iné) alebo TVRDOŇOVÁ. Osídľovací úrad a GAREK. Organizácie na pomoc migrantov z hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. In ŠUTAJ, *Zmeny hraníc*, s. 109-120.

16 K výnimkam patrí napr. štúdia JUHÁSZOVÁ. Post-WWII migration flows in micro-perspective. In *Individual and Society*, 2022, roč. 25, č. 1, v ktorej autorka zohľadňuje aj perspektívu osídlencov, a taktiež práce Zlaticy Sáposovej a Miroslavy Gallovej k sťažnostiam Slovákov počas výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (pozri napr. SÁPOSOVÁ a GALLOVÁ. Presídlenie obyvateľov slovenskej národnosti z Maďarska v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (so zreteľom na sťažnosti presídlenecov). In ŠUTAJ, *Zmeny hraníc*, s. 255-272) alebo práca JOVANKOVIČ. Spomienky repatriantov z Juhoslávie v akcii Mat' volá (1946 – 1950), čiastkový výstup z dotazníkovej ankety. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 193-204.

de je aktívnejší skôr etnologický výskum zaoberajúci sa napríklad otázkami identity a adaptácie osídlencov, ako aj s tým spojenou sociálnou realitou povojnovej migrácie.<sup>17</sup>

Aktuálna štúdia stavia do popredia práve sociálne-historickú perspektívu osídlencov. Keďže generácia osídlencov, ktorí ako dospelí prišli po druhej svetovej vojne do Handlovej kvôli veľkému časovému odstupe až na prípadné výnimky už dnes nežije, bude jej pohľad v tejto štúdii aspoň čiastočne zastúpený archívnymi prameňmi – predovšetkým z fondu Oblastnej úradovne Osídľovacieho úradu (ďalej OÚ) v Handlovej. Pri kritickej analýze týchto materiálov bolo zohľadnené, že perspektíva osídlencov prezentovaná úradnými dokumentmi môže byť skreslená autormi týchto dokumentov. Tí pri svojej práci a v zaobchádzaní s osídlencami sledovali úradné, ale aj vlastné ciele. Na druhej strane poskytujú tieto materiály cenný náhľad na interakciu medzi osídlencami a miestnymi úradníkmi, ktorá taktiež patrí k sociálnej realite osídľovania.

Archívne pramene použité v tejto štúdii sú zároveň doplnené kritickou analýzou rozhovorov získaných metódou orálnej histórie. Napriek kritike tohto spôsobu získavania dát a pri zohľadnení fungovania ľudskej pamäti s procesmi ako zabúdanie alebo potláčanie negatívnych skúseností sú výpovede narátorov jediným prameňom pohľadu „zdola“ – pohľadu aktérov sociálnej reality povojnovej migrácie.<sup>18</sup> Aktuálna štúdia pracuje s 15 rozhovormi s osídlencami, ktorí prišli do Handlovej v druhej polovici 40. rokov 20. storočia z iných regiónov Slovenska, ale rovnako aj zo zahraničia, prípadne sa v tom čase narodili ako deti osídlencov.<sup>19</sup> Zároveň je nutné poukázať na fakt, že jednotliví respondenti

17 V tomto smere je dôležité spomenúť predovšetkým výskum Magdalény Paríkovej (napr. PARÍKOVÁ. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48 etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava 1999).

18 PARÍKOVÁ. Orálna história a možnosti jej využitia pri skúmaní etnokultúrnych procesov. In SÁPOSOVÁ a ŠUTAJ, eds. *Povojnové migrácie*, s. 212-221. Orálna história a prostredníctvom nej získané pramene sa javia ako obzvlášť dôležité pri výskume procesov „zdola“ (*bottom-up*), pričom rozdiely medzi pamäťou a históriou by nemali byť nadhodnocované. (Pozri napr. HUTTON. *History as an Art of Memory*. Hanover; London 1993 a OLICK. *The Sins of the Fathers: Germany, Memory, Method*. Chicago; London 2016.)

19 Rozhovory s respondentmi sa uskutočnili v Handlovej od augusta 2022 do marca 2024. Boli vedené semištruktúrovaným spôsobom na základe rovnakého katalógu otázok. Rozdelenie uvedených 15 narátorov osídlencov, resp. ich rodín podľa krajín odkiaľ prišli do Handlovej, je nasledovné: 2 zo Slovenska, 1 z Francúzska, 2 z Belgicka, 1 z Rumunska, 1 z Podkarpatskej Rusi a 8 z Maďarska. Dodatočne z komparatívneho dôvodu boli vedené ďalšie tri rozhovory rovnakým spôsobom s miestnymi členmi nemeckej komunity a jeden rozhovor so „staro-usadlíčkou“. Z celkového počtu narátorov bolo 6 mužov a 13 žien. Ohľadom ich veku sa v 20. rokoch 20. storočia narodila jedna respondentka, 8 sa narodilo v 30. rokoch, 7 v 40. rokoch a 3 v 50. rokoch minulého storočia. Všetky rozhovory boli v súlade s etikou výskumu dodržiavanou v rámci projektu „Spectral Recycling“ anonymizované.

boli narodení v rozmedzí 20. až 50. rokov 20. storočia a v kontexte povojnovej migrácie a osídľovania Handlovej reprezentujú špecifickú detskú perspektívu. Deti vnímajú svoje okolie ináč ako dospelí. Sú menej politicky informované, a preto napr. nezdediajú kategóriu nepriateľa s dospelými. Deti interpretujú správanie a pocity svojich blízkych. Týmto spôsobom im dospelí z ich blízkeho okolia sprostredkovávajú emócie a aspekty všedného dňa.<sup>20</sup>

Situácia v povojnovej Handlovej bola v kontexte osídľovania územia Slovenska špecifická. Hlavným dôvodom bola ťažba hnedého uhlia a jej vtedajší „národnohospodársky“ význam.<sup>21</sup> To znamenalo, že sa úrady na jednej strane snažili zorganizovať, a teda aj motivovať veľké množstvo pracovných síl, aby sa ťažba po vojne mohla naplno rozbehnúť.<sup>22</sup> Na druhej strane to pre Handlovú znamenalo veľkú rozmanitosť osídlencov alebo lepšie povedané ich kultúrneho pozadia. Handlovú mali osídľovať predovšetkým tí, ktorí už mali skúsenosti s prácou v bani.<sup>23</sup> Do úvahy prichádzali hlavne osadníci prichádzajúci z banských oblastí Francúzska, Belgicka, ale hlavne Maďarska, ako aj iných slovenských regiónov.

Ďalším špecifikom Handlovej bolo, že tam chýbala maďarská menšina, ktorá hrala dôležitú úlohu pri Dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.<sup>24</sup> Už pred vojnou tvorilo obyvateľstvo maďarskej národnosti v Handlovej len malé percento.<sup>25</sup> Po vojne miestna úradovňa OÚ pravidelne hlásila do Bratislavy, že sa v Handlovej táto menšina nenachádza.<sup>26</sup> To spôsobovalo neskôr problémy, napr. pri kompenzáciách majetku, ktorý osadníci prichádzajúci do Handlovej zanechali v Maďarsku. V tomto smere bol využitý konfiškovaný majetok miestneho nemeckého obyvateľstva.<sup>27</sup> Prítomnosť

- 
- 20 RÖGER and VENKEN. Growing up in the shadow of the Second World War: European perspectives. In *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 2015, roč. 22, č. 2, s. 204.
- 21 Štátny archív v Nitre (ŠA Nitra), fond (f.) Oblastná úradovňa Osídľovacieho úradu v Handlovej (OÚ Handlová), kartón (k.) 1, Zistenie konfiškátov, list Prezídia OÚ pre Slovensko oblastnej úradovni OÚ v Handlovej, 1. 8. 1946.
- 22 Napr. ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k.1, Zistenie konfiškátov, list Prezídia OÚ pre Slovensko oblastnej úradovni OÚ v Handlovej, 1. 8. 1946 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovni OÚ – podávanie situačných správ, 15. 10. 1947.
- 23 Slovenský národný archív (SNA), f. Povereníctvo vnútra – Prezídium, k. 18, Zápis o porade na Osídľovacom úrade pre Slovensko, 28. 9. 1945.
- 24 K Dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom pozri napr. zborník SÁPOSOVÁ a ŠUTAJ, eds. *Povojnové migrácie alebo VADKERTY. Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava 2002.
- 25 MRVA a KMEŤOVÁ-MIŠKOVIČOVÁ, Handlová v rokoch 1918 – 1945, s. 120.
- 26 Napríklad ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovni OÚ – podávanie situačných správ, 15. 7. 1947.
- 27 Otázka konfiškovaného nemeckého majetku v kontexte osídľovania Handlovej bude tematizovaná v druhej časti článku.

Nemcov, ktorí v Handlovej buď ostali, alebo sa do nej znova postupne vracali, znamenala pre osídlencov a miestne úrady výzvu, ktorú na väčšine zvyšného slovenského územia nebolo potrebné riešiť. V tomto ohľade je túto štúdiu možné čiastočne chápať aj ako príspevok k povojnovej histórii nemeckej menšiny na území Slovenska.

### **Kto sú osídlenci v Handlovej a ako tam prišli?**

Handlová bola ešte pred druhou svetovou vojnou jedným z centier prevažne nemecky hovoriaceho regiónu zvaného Hauerland. Od začiatku 20. storočia v obci obývanej prevažne roľníkmi postupne začala dominovať už spomínaná ťažba hnedého uhlia.<sup>28</sup> Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930 mala Handlová takmer 10 500 obyvateľov. Približne 51 % z nich sa hlásilo k nemeckej, 44 % k slovenskej a 3 % k maďarskej národnosti. Podiel nemeckého obyvateľstva sa v nasledujúcich rokoch mierne zvýšil na 57 %.<sup>29</sup> Následkom udalostí druhej svetovej vojny a predovšetkým evakuácie v rozmedzí decembra 1944 a februára 1945 opustilo Handlovú približne 6 000 – 6 250 Nemcov.<sup>30</sup> Pred blížiacim sa frontom utiekla z Handlovej aj časť slovenského obyvateľstva.<sup>31</sup> V dôsledku týchto vynútených migrácií posledného roku vojny mala táto obec v októbri 1945 už len približne 4 500 obyvateľov. V miestnych uhoľných baniach v tom čase pracovalo asi 500 nemeckých baníkov.<sup>32</sup> Už o dva roky neskôr v decembri 1947 Handlová prekonalala stav obyvateľstva z roku 1930 a dosiahla 11 650 obyvateľov.<sup>33</sup>

Celkový prírastok obyvateľstva Handlovej v prvých dvoch povojnových rokoch bol 7 150 ľudí. Obec tomu vďaka z veľkej miery hlavne uhoľným baniam,

---

28 SCHVARC. Majorita – minorita. Vzťah Nemcov a Slovákov v rokoch 1939 – 1945 na príklade obce Handlová. In MIČKO, Peter a kol. *Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1938 – 1948*. Banská Bystrica 2009, s. 74-75. K histórii Handlovej vo všeobecnosti pozri napr. MRVA a REIFF, eds. *Handlová od praveku po súčasnosť*. Banská Bystrica 2017 alebo STEINACKER. *Krickerhau: eine deutsche Siedlung in der Slowakei*. Voerde 1980.

29 MRVA a KMEŤOVÁ-MIŠKOVIČOVÁ, Handlová v rokoch 1918 – 1945, s. 120 a SCHVARC. Majorita – minorita, s. 75-76.

30 MRVA a KMEŤOVÁ-MIŠKOVIČOVÁ, Handlová v rokoch 1918 – 1945, s. 168 a Štátny archív v Trenčíne (ŠA Trenčín), Archív Bojnice, f. Obvodný úrad miestnych národných výborov v Handlovej (OÚ MNV Handlová), k. 1, Situačná správa o obci [Handlová], 10. 4. 1945.

31 MRVA a KMEŤOVÁ-MIŠKOVIČOVÁ, Handlová v rokoch 1918 – 1945, s. 168.

32 SNA, f. Fond národnej obnovy (FNO), k. 2, Správa o činnosti Osídľovacieho úradu pre Slovensko a Fondu národnej obnovy, 1946. V rámci počtu nemeckých baníkov sú pravdepodobne zahrnutí aj tí, ktorí sa vrátili po evakuácii naspäť do Handlovej. Nemeckí baníci mali ako „nenahraditeľná pracovná sila“ výnimku a neboli nútené vysídlení. Pozri GABZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ a OLEJNÍK, *Karpatskí Nemci*, s. 125-127.

33 SNA, f. FNO, k. 2, Správa o činnosti Osídľovacieho úradu pre Slovensko a Fondu národnej obnovy, 1946.

ktorých fungovanie patrilo po vojne k „*eminentným národnospodárskym záujmom*“ Československa.<sup>34</sup> Prvými osídlencami v Handlovej boli Slováci prichádzajúci z okolitých regiónov v rámci tzv. vnútornej kolonizácie. Podľa dokumentov Povereníctva pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu z júna 1945 mali byť „*následkom vojnových udalostí a akýchkoľvek iných príčin opustené alebo málo zaľudnené kraje osídlené slovenskými roľníkmi tak, aby hospodárske záujmy celonárodné a najmä poľnohospodárska produkcia neutrpeľa ujmy*“.<sup>35</sup> Títo roľníci mali byť presídľovaní z preľudnených krajov, pričom mali byť zohľadňované faktory ako klimatické, pôdne a pracovné podmienky na pôvodnom a novom mieste. Do úvahy mala byť pri presídľovaní braná aj náboženská spolupatričnosť a v ideálnych prípadoch malá vzdialenosť oboch regiónov.<sup>36</sup> Na katastrálnom území Handlovej sa tak usídľovali roľníci z okolitých dedín ako Ráztočno, Chrenovec, Brusno, Veľká a Malá Čausa, ale aj vzdialenejších obcí spod Nízkyh Tatier, ako napr. Závadka, Pohorelá alebo Heľpa.<sup>37</sup> Keďže títo roľníci boli presídľovaní aj s rodinami v rámci vnútornej kolonizácie, úrady ich väčšinou označovali ako „*kolonistov*“.<sup>38</sup> Počas prvých dvoch povojnových rokov ich prišlo do Handlovej 2 325.<sup>39</sup> Okrem roľníkov kolonistov do Handlovej prichádzali po vojne aj iní osídlenci z okolitých aj vzdialenejších regiónov Slovenska. Tí sa do obce sťahovali za prácou (predovšetkým v bani).<sup>40</sup>

Väčšinu povojnového prírastku obyvateľstva v Handlovej tvorilo 4 825 osídlencov zo zahraničia prichádzajúcich naspäť do Československa v rámci povojnovej repatriácie a reemigrácie.<sup>41</sup> S ich návratom počítala československá exilová vláda v súvislosti s povojnovou rekonštrukciou štátu už počas vojny.<sup>42</sup>

34 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 1, Zistenie konfiškátov, list Prezídia OÚ pre Slovensko oblastnej úradovní OÚ v Handlovej, 1. 8. 1946.

35 SNA, f. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR), k. 5, Vyhláška Povereníctva SNR pre poľnohospodárstvo a pozemkovú reformu o prevádzaní vnútornej kolonizácie podľa § 5 ods. 2 nariadenia č. 4/1945 Sb. z. SNR, 2. 6. 1945.

36 SNA, f. PPPR, k. 5, Vyhláška Povereníctva SNR pre poľnohospodárstvo a pozemkovú reformu o prevádzaní vnútornej kolonizácie, 2. 6. 1945.

37 ŠA Trenčín, Archív Bojnice, f. OÚ MNV Handlová, k. 13, Zoznam roľníkov-kolonistov usadených v kat. území Handlová.

38 V kontexte Handlovej je potrebné uviesť, že v tomto prípade nejde o obyvateľov žijúcich v banskej kolónii, ktorí mohli byť rovnako označovaní ako kolonisti.

39 SNA, f. PPPR, k. 5, Vyhláška Povereníctva SNR pre poľnohospodárstvo a pozemkovú reformu o prevádzaní vnútornej kolonizácie, 2. 6. 1945.

40 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 8. 2022 a rozhovor vedený autorom v Handlovej, 1. 12. 2022.

41 SNA, f. PPPR, k. 5, Vyhláška Povereníctva SNR pre poľnohospodárstvo a pozemkovú reformu o prevádzaní vnútornej kolonizácie, 2. 6. 1945.

42 KASÍKOVÁ. *Ať mohou přijeti: organizace poválečné repatriace a návratů 1942–1947*. Praha 2017, s. 45.



Pôvodne bol ich návrat označovaný všeobecne pojmom repatriácia. Neskôr sa začalo diferencovať medzi návratom osôb majúcich v roku 1938 československé štátne občianstvo – repatriáciou a návratom trvale usadených Čechov a Slovákov v zahraničí – reemigráciou.<sup>43</sup> Oba procesy fungovali na základe medzištátnych zmlúv. Zatiaľ čo u repatriantov bol predpoklad, že sa vrátia predovšetkým do miest svojho pôvodného pobytu, v prípade reemigrantov bola potrebná väčšia podpora zo strany úradov, keďže tí priamo nepoznali lokálne pomery.<sup>44</sup>

Najpočetnejšia skupina zahraničných Slovákov, ktorá sa podieľala na osídľovaní povojnovej Handlovej, boli Slováci z Maďarska. Keďže spojenci po druhej svetovej vojne nepovolili Československu nútene vysídliť Maďarov tak, ako sa to stalo v prípade Nemcov, bolo potrebné nájsť iné riešenie, aby bola dosiahnutá národnostná homogenita na nimi obývaných územiach. Okrem procesu tzv. reslovakizácie a núteného presídlenia časti maďarského obyvateľstva z južného Slovenska do českého pohraničia bola vo februári 1946 medzi Československom a Maďarskom podpísaná Dohoda o výmene obyvateľstva (ďalej Dohoda).<sup>45</sup> V rámci nej sa na územie Československa presídlilo skoro 60 000 Slovákov z Maďarska. Ďalších približne 4 000 sa presťahovalo ešte pred začiatkom účinnosti Dohody a skoro 8 000 osídlencov prešlo hranice ilegálne.<sup>46</sup> Zatiaľ čo Slováci prichádzajúci v rámci Dohody si so sebou mohli vziať hnutelný majetok a za nehnuteľný mali dostať náhradu od Československého štátu, tí, ktorí prišli skôr alebo ilegálne, boli prevažne zo slabších sociálnych vrstiev a prichádzali len s „batoarmi“.<sup>47</sup> V niektorých prípadoch skončili transporty Slovákov z Maďarska aj v českom pohraničí.<sup>48</sup>

Hoci väčšina osídlencov z Maďarska prišla do Handlovej oficiálnymi transportmi často aj s domácimi zvieratami alebo nábytkom, boli aj takí, ktorí prekročili hranicu ilegálne. O tom ako to mohlo vyzerať, a aké spôsoby na to niektorí osídlenci využívali, svedčí aj skúsenosť jednej narátorky, ktorá mala len 16 rokov, keď sa po smrti otca spolu so sestrou rozhodli ísť na Slovensko a prísť do Handlovej. Nevlastná mama im však nechcela dať potrebné dokumenty na legálne prekročenie hranice.

43 KASÍKOVÁ, *At' mohou přijeti*, s. 45 a POLÓNYOVÁ, Reemigrácie a repatriácie zahraničných Slovákov do vlasti po roku 1945 (tzv. akcia „Mať volá“). In ŠMIGEL; TIŠLIAR a kol. *Migračné procesy*. Banská Bystrica 2014, s. 517.

44 KASÍKOVÁ, *At' mohou přijeti*, s. 45-46 a POLÓNYOVÁ, Reemigrácie, s. 517-518.

45 POLÓNYOVÁ, Reemigrácie, s. 520-522.

46 POLÓNYOVÁ, Reemigrácie, s. 528.

47 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 1, Situačná správa, 23.5.1946 a rozhovor vedený autorom v Handlovej, 30.11.2022.

48 NOSKOVÁ. Slovenští reemigranti z Maďarska v novoosídlenckém prostředí západních Čech. In *Slováci v zahraničí*, 1994, roč. 17, s. 43-54.

*„Štyrikrát sme šli a vždy nás chytili a vrátili naspäť do Maďarska. [...] Keď som išla prvý raz, to sa mi rovnalo smrti, lebo sme museli ísť cez [rieku] Ipeľ, cez vodu pešo. A ešte mi poradili ako ísť, aby som nespádla do diery od granátov. Nešla som sama. Išli sme aj štyri, päť dievčat.“<sup>49</sup>*

Hranicu sa jej podarilo prekročiť až na piatykrát, už nie cez rieku, ale v sprievode dvoch starších paní. Aj jej sestra sa na Slovensko dostala ilegálne, v kufri auta svojho priateľa.<sup>50</sup>

Podobne ako v prípade iných skupín osídlencov, najviac žiadanými boli v Handlovej práve tí osídlenci z Maďarska, ktorí už mali skúsenosti s prácou v bani. Preto prichádzali transporty s osídlencami prevažne z obcí Dorog, Dág, Šarišáp, Čév, Kestölc a Tatabánya, kde už predtým pracovali v baniach.<sup>51</sup> Potreba osídlencov pracujúcich v baniach bola v Handlovej taká vysoká, že osídlencov – reemigrantov z Maďarska, ktorí sa už v Handlovej usadili, ale nepracovali v bani, úrady ešte v druhej polovici roka 1946 previezli do iných regiónov, konkrétne do oblasti Popradu a Kežmarku.<sup>52</sup>

Okrem Slovákov z Maďarska prichádzali v rámci reemigrácie do Handlovej aj Slováci z Rumunska (z Nadlaku).<sup>53</sup> Niektorí respondenti poukazujú aj na prítomnosť reemigrantov z Bulharska a bývalej Juhoslávie.<sup>54</sup> Handlová však nemusela byť ich prvou zastávkou po príchode do Československa. Ako spomína narátorka narodená ešte v Rumunsku, ich cesta sa v roku 1949 začala v Nadlaku a skončila až v západných Čechách v Aši.<sup>55</sup> Na rozdiel od väčšiny Slovákov z Rumunska, ktorí boli osídlení v českom pohraničí a rozhodli sa tam ostať natrvalo,<sup>56</sup> sa rodina narátorky dostala cez Moravu na Slovensko do Handlovej, kde už boli osídlení aj iní Slováci z Nadlaku.<sup>57</sup>

49 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 8. 2022.

50 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 8. 2022.

51 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 4, Zoznam repatriantov, ktorých repatriovali do Handlovej.

52 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 5, Rodiny z Handlovej premiestnené do Kežmarku, 10. 10. 1946; ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 5, Odsun repatriantov-nebaníkov do oblasti Poprad (obec Kežmarok), 26. 9. 1946 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k.1, Zistenie konfiškátov, list Prezídia OÚ pre Slovensko oblastnej úradovni OÚ v Handlovej, 1. 8. 1946.

53 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovni OÚ – podávanie situačných správ, 31.10.1947.

54 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 7. 12. 2022. K repatriácii Slovákov z Bulharska a Juhoslávie pozri PODHRADSKÝ a BABIAK. K niektorým historickým aspektom repatriácie Slovákov z Juhoslávie. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 187-192 a ZELENÁK. K niektorým problémom návratu Slovákov z Bulharska do vlasti. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 218-224.

55 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 11. 2022.

56 PORUBSKÝ. Niekoľko poznámok k návratu Slovákov z Rumunska. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 250.

57 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 11. 2022.

Špecifickým prípadom reemigrácie boli takzvaní „optanti“ z Podkarpatskej Rusi, ktorých posielali aj do oblasti Handlovej. Zahraničnými Slováckmi sa obyvatelia územia Podkarpatskej Rusi slovenskej národnosti stali v dôsledku zmien hraníc prvej Československej republiky, ale hlavne začlenením tohto územia do Sovietskeho zväzu po druhej svetovej vojne. Na základe zmluvy o odstúpení územia medzi Československom a Sovietskym zväzom z júna 1945 dostali obyvatelia slovenskej (a českej) národnosti právo „optovať“ za československé občianstvo a presídliť sa na územie Československa. So sebou si smeli vziať svoj hnutelný majetok a za zanechaný nehnuteľný majetok mali byť v Československu odškodnení.<sup>58</sup> Túto možnosť využilo do konca roka 1947 celkovo 5 026 osôb.<sup>59</sup> Keďže optanti z Podkarpatskej Rusi boli predovšetkým roľníkmi, potrebovali ornú pôdu a obec Handlová mala byť prednostne osídľovaná baníkmi, boli títo osadníci posielaní do jej okolia – do obcí Sklené, Nitrianske Pravno a Tužina. Podľa dobových opisov miestnych úradov išlo o ľudí zo slabších sociálnych pomerov, ktorí boli „*sporiví a mravne zachovalí, a tichej povahy, a pracovití*“.<sup>60</sup> Niektorí z nich sa neskôr kvôli práci presťahovali aj priamo do Handlovej.<sup>61</sup>

Tí, ktorí podľa uvedenej definície prišli do Handlovej ako repatrianti, boli predovšetkým Slováci z Belgicka a Francúzska. Do krajín západnej Európy sa v medzivojnovom období vysťahovalo z územia Slovenska za prácou približne 50 000 ľudí.<sup>62</sup> Tam sa okrem iného uplatnili aj ako baníci. So začiatkom vojny a následnou okupáciou oboch krajín nemeckou armádou sa pracovné podmienky vysťahovalcov rovnako ako aj ich sociálne postavenie v týchto krajinách zhoršovali, čo ich motivovalo k návratu. Dôvodom pre ich repatriáciu na Slovensko bola aj hrozba nútených prác v Nemecku.<sup>63</sup> Na základe spolupráce slovenských a nemeckých úradov bola v roku 1940 zriadená slovenská repatričná komisia v okupovanom Belgicku a Francúzsku.<sup>64</sup> Slovenským repatriantom bolo umožnené vrátiť sa na územie Slovenska v rámci organizovaných transportov alebo

58 BOBÁK, Presídľovanie Slovákov zo zahraničia a ich optácia z Podkarpatskej Rusi po roku 1945. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 180 a SNA, f. FNO, k. 2, Správa o činnosti Osídľovacieho úradu pre Slovensko a Fondu národnej obnovy, 1946.

59 BOBÁK, Presídľovanie s. 182.

60 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovní OÚ – podávanie situačných správ, 24. 5. 1947 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovní OÚ – podávanie situačných správ, 15. 7. 1947.

61 Napríklad rozhovor vedený autorom v Handlovej, 12. 8. 2022.

62 BALÁŽ, K reemigrácii a repatriácii Slovákov z Belgicka a Francúzska v rokoch 1940 – 1946. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 273.

63 BALÁŽ, K reemigrácii, s. 273.

64 Slovenská repatričná komisia v Paríži fungovala do augusta 1944 a repatriovala na Slovensko 6350 osôb. BALÁŽ, K reemigrácii..., s. 277.

samostatne. Zároveň mali možnosť ostať dobrovoľne pracovať aj na území Nemecka.<sup>65</sup> To využila aj rodina respondentky z Handlovej, ktorej otec pôvodne pracoval v bani v Belgicku. So začiatkom vojny sa najskôr presunuli do Francúzska a neskôr do Nemecka. Po určitej dobe však pokračovali ďalej na Slovensko, kde sa otec respondentky opäť zamestnal v baniach. Do Handlovej sa však dostali až v roku 1945 po ukončení vojny.<sup>66</sup> Rodina ďalšej respondentky prišla do Handlovej priamo z Belgicka ešte počas vojny v roku 1942.<sup>67</sup> Po vojne nasledovala aj nová fáza repatriácie Slovákov z Belgicka a Francúzska, ktorá trvala do novembra 1946.<sup>68</sup> Aj v rámci nej prichádzali noví osadníci priamo do Handlovej už v roku 1945.<sup>69</sup>

Posledným príkladom osídlencov v Handlovej sú utečenci z Hornej Oravy. Po prvej svetovej vojne v čase vzniku Československa a Poľska sa oba na troskách porazeného Rakúsko-Uhorska novovznikajúce štáty dostali do konfliktu o niektoré hraničné regióny. Tento konflikt sa tiahol až do obdobia po druhej svetovej vojne. V slovenskom kontexte išlo o časti Spiša a Oravy, ktoré boli v roku 1939 začlenené do vojnového slovenského štátu a v máji 1945 odovzdané opäť Poľsku.<sup>70</sup> Zmena hraníc znamenala takmer okamžite začiatok utečeneckej vlny z Hornej Oravy a Horného Spiša na územie Slovenska. Motivácia opustiť svoj domov a majetok bola v tomto prípade rôzna. Častým dôvodom bol národnostný a ekonomický útlak spojený so šikanou zo strany poľských úradov.<sup>71</sup> Niektoré z obcí na uvedenom území boli do veľkej miery zničené prechodom frontu a k odchodu sa ich obyvatelia rozhodli z hospodárskych dôvodov. Predovšetkým u mužov v mladom veku mohol byť motiváciou úteku do Československa aj strach pred nastúpením do povinnej vojenskej služby v poľskej armáde.<sup>72</sup> Slovenské úrady odhadovali celkový počet utečencov z Hornej Oravy a Horného Spiša na približne 6 500 osôb. Mnoho z nich sa usídlilo v prihraničných regiónoch, ale časť bola osídlená aj v južných slovenských okresoch alebo väčších slovenských

65 BALÁŽ, K reemigrácii, s. 273-275.

66 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 23. 11. 2022.

67 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 20. 3. 2024.

68 BALÁŽ, K reemigrácii, s. 278-280.

69 ŠA Trenčín, Archív Bojnice, f. OÚ MNV Handlová, k. 1, Návrh na zlúčenie Novej Lehoty s Handlovou, 10. 12. 1945 a rozhovor vedený autorom v Handlovej, 14. 11. 2022. Archívne záznamy neuvádzajú počty osadníkov z Francúzska alebo Belgicka, ktorí sa usídlili v Handlovej.

70 K premenám hranice Československa pozri MAJERIKOVÁ-MOLITORIS. Kreovanie slovensko-poľskej časti hranice po skončení druhej svetovej vojny a jeho vplyv na migráciu dotknutého obyvateľstva. In ŠUTAJ, *Zmeny hraníc*, s. 121-133.

71 MAJERIKOVÁ-MOLITORIS. Utečenci z Hornej Oravy a severného Spiša a ich osídlenie na Slovensku. In ŠMIGEE; TIŠLIAR a kol. *Migračné procesy Slovenska*, s. 540.

72 MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, Utečenci, s. 539-543.

mestách. Utečenci z Hornej Oravy sa dostali aj do Handlovej, Skleného alebo Tužiny.<sup>73</sup> Do Handlovej prišli hlavne rodiny z obcí Pekelník, Jablonka a Vyšná Lipnica.<sup>74</sup> Právny štatút Slovákov z Poľska bol dlho nejasný. Postupne, aj keď väčšinou prekročili štátne hranice ilegálne, boli začlenení medzi reemigrantov.<sup>75</sup>

Všetky tieto skupiny osídlencov a ich pomenovania ako reemigranti, repatrianti, optanti alebo kolonisti boli československými úradmi umelo vytvorené kategórie, ktoré neodzrkadľovali sebaidentifikáciu samotných osídlencov.<sup>76</sup> Aj keď sa môže zdať, že pre každú zo spomínaných definícií jednotlivých skupín osídlencov existoval pevný rámec, ani samotné úrady, ktoré ho vytvorili, ho nedodržovali a jednotlivé pojmy používali často ako synonymá, a teda osídlenci pre nich patrili do jednej skupiny Slovákov, ktorí mali jednotlivé regióny Slovenska prinavrátit' slovanskému obyvateľstvu. Handlová mohla po vojne pôsobiť na prvý pohľad ako národnostne homogénne mesto.<sup>77</sup> Pôvodne prevládajúcu nemeckú menšinu nahradili Slováci z iných slovenských regiónov, ale hlavne zo zahraničia. V skutočnosti však bolo obyvateľstvo Handlovej veľmi heterogénne. Jednotlivé skupiny osídlencov boli ovplyvnené rôznym kultúrnym, ako aj národnostným prostredím, z ktorého prišli. To sa odzrkadľovalo aj v ich každodennom živote a sociálnej realite osídľovania.

### **Sociálna realita osídľovania**

Dopad migračných procesov na spoločnosť zasiahnutých štátov, respektíve regiónov alebo miest závisí predovšetkým od rozsahu migrácie. Dobrým ilustratívnym príkladom je v tomto smere česká časť Československa. V oblastiach pohraničia, odkiaľ bolo po vojne vyhnané a nútene vysídlené skoro celé pôvodné (nemecky hovoriace) obyvateľstvo, zanikli predchádzajúce tradičné spoločenské štruktúry a boli nahradené novými.<sup>78</sup> Českú spoločnosť vo vnútrozemí však

73 MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, Utečenci, s. 543-550.

74 ŠA Trenčín, Archív Bojnice, f. OÚ MNV Handlová, k. 5, Zoznam utečencov z Hornej Oravy a Spiša usídlených v obci Handlová.

75 MAJERIKOVÁ-MOLITORIS. Utečenci, s. 551-553 a napr. ŠA Trenčín, Archív Bojnice, f. OÚ MNV Handlová, k. 5, Utečenci z Hornej Oravy a Spiša – evidencia, 29. 10. 1947 a 12. 12. 1947.

76 Podobná kategorizácia fungovala napr. aj v povojnovom Poľsku. (Prezentácia Karoliny Čwiek-Rogalskej „Wójtowie (...) jak zobaczą interesanta-repatrianta dostają (...) nerwowych drgawek“. Polska biurokracja na „Ziemiach Odzyskanych“, Inštitút slavistiky, Poľská akadémia vied, 22. 2. 2023.)

77 Počet zostavších Nemcov bol v pomere k celkovému obyvateľstvu minimálny.

78 ARBURG. Abschied und Neubeginn. Der Bevölkerungswechsel in den Sudetengebieten nach 1945. In BORODZIEJ; LACHAUER et al. *Als die Deutschen weg waren Was nach der Vertreibung geschah: Ostpreußen, Schlesien, Sudetenland*. Berlin 2007, s. 210-211; TROPPMANN. *Gesellschaftliche Neuformierung und soziale Integration. Die individuellen und kol-*

podobne razantné zmeny nezasiahli. Avšak aj v tomto prípade znamenal odchod približne dvoch miliónov ľudí do pohraničia v rozmedzí krátkého časového obdobia jedinečnú situáciu pre demografiu, hospodárstvo a spoločenské štruktúry českého vnútrozemia.<sup>79</sup> V Handlovej, podobne ako v českom vnútrozemí, po druhej svetovej vojne v dôsledku migračných procesov nedošlo k vytvoreniu úplne novej spoločnosti. Aj napriek tomu mal (vynútený) odchod veľkej časti pôvodného a príchod nového obyvateľstva veľký dopad na miestnu spoločnosť a jej štruktúry.

V porovnaní s územím južného Slovenska, kde Slováci zo zahraničia neboli osídľovaní homogénne v rovnakých lokalitách podľa pôvodného bydliska,<sup>80</sup> bola situácia v Handlovej kvôli potrebe baníkov odlišná. Po príchode osídlencov do Handlovej sa medzi nimi vytvárali menšie alebo väčšie spoločenstvá na základe rodinných zväzkov, miest alebo krajín odkiaľ prišli. V rámci týchto spoločenstiev pestovali niektorí osídlenci vlastné zvyky alebo si vzájomne pomáhali, a to napr. pri hľadaní ubytovania alebo práce.<sup>81</sup> Nezriedka medzi sebou aj naďalej používali jazyk krajiny, v ktorej bývali pred príchodom do Handlovej. Okresný národný výbor v Prievidzi sa v tomto smere ešte koncom roku 1947 sťažoval, že s niektorými osídlencami v Handlovej je možné dohovoriť sa len po maďarsky.<sup>82</sup> Cudzí jazyk medzi sebou používali aj iné skupiny osídlencov, ako napr. osídlenci z Belgicka a Francúzska.<sup>83</sup> Úrady sa snažili túto situáciu aktívne meniť tým, že pre osídlencov organizovali kurzy slovenčiny a tzv. reslovakizačné kurzy alebo im napr. zaobstarávali slovenské spevníky a modlitebné knižky.<sup>84</sup> Cieľom československých úradov bolo, aby osídlenci „úplne splynuli s domácim prostredím“.<sup>85</sup> To sa im v Handlovej však úplne nedarilo, o čom svedčí sťažnosť Československej presídľovacej komisie v Maďarsku na miestne úrady v regió-

---

*lektiven Aushandlungsprozesse der deutschen Minderheit im ländlichen Raum Westböhmens 1946 bis 1970.* Leipzig; Berlin 2019, s. 37-38 a WIEDEMANN, „Komm mit uns, s. 415-423.

79 SPURNÝ, *Nejsou jako my*, s. 11.

80 PARÍKOVÁ. Ethnological Analysis of the Process of the Post-War Migration of Slovaks from Hungary to Czechoslovakia in the Years 1946–1948. In *Ethnologia Actualis*, 2014, roč. 14, č. 2, s. 51.

81 Rozhovory vedené autorom v Handlovej, 30. 11. 2022; 23. 11. 2022 a 13. 8. 2022.

82 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Handlová – bezpečnostné opatrenia – závady, 20. 12. 1947. K všeobecnej situácii v tomto ohľade na južnom Slovensku pozri SÁPOSOVÁ a GALLOVÁ, *Presídlenie obyvateľov*, s. 267.

83 Rozhovory vedené autorom v Handlovej, 30. 11. 2022 a 23. 11. 2022.

84 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 8, Prehľad domácej a zahraničnej tlače OÚ a FNO o osídľovaní, 7. 6. 1947; ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 11, Maďarské spevníky a modlitebné knižky u presídlencov – výmena, 13. 4. 1948 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 1, Situačná správa, 23. 5. 1946.

85 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Handlová – bezpečnostné opatrenia – závady, 20. 12. 1947.

ne Handlovej. V tejto súvislosti odôvodňovala komisia používanie maďarského, resp. „*zapieranie slovenského jazyka*“ práve nedostatočnou pomocou zo strany miestnych úradov pri vybavovaní potrebných záležitostí osídlencov.<sup>86</sup> Úmyselné používanie cudzieho jazyka osídlencami tak môže byť vnímané aj ako určitá forma protestu voči miestnym úradom a spôsobu, ako bolo s nimi zaobchádzané. Napriek tomu ale prednosta miestnej oblastnej úradovne OÚ vo svojej správe z júna 1947 konštatoval, že „*každý reemigrant alebo optant Slovák je sebavedomým nacionalistom-Slovákom*“.<sup>87</sup> V Handlovej sa však osídlenci prichádzajúci zo zahraničia aj naďalej viditeľne odlišovali od miestnych a osídlencov prichádzajúcich z iných slovenských regiónov, čo malo následky na ich každodenný život a medziľudské vzťahy v obci.

V kontexte rozdielov medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva v Handlovej si narátori spomínajú na to, že deti v škole síce hovorili slovensky, ale u niektorých bola slovenčina odlišná ako u iných. Podľa Školského inšpektorátu v Prievidzi väčšina detí prichádzajúcich do Handlovej z Maďarska, Francúzska alebo Belgicka nevedela dobre slovensky.<sup>88</sup> Nie v každej krajine svojho bývalého bydliska mali tieto deti možnosť navštevovať školu s vyučovaním v slovenskom jazyku. Respondentka, ktorá prišla aj s rodinou z Francúzska, po slovensky skoro vôbec nevedela a v škole v Handlovej musela následne začínať o triedu nižšie.<sup>89</sup> Rovnako po slovensky nehovorila ani respondentka, ktorá s rodinou prišla do Handlovej z Belgicka.<sup>90</sup> Aj narátori narodení v Maďarsku spomínajú na problémy s prechodom na slovenčinu v škole, pretože predtým navštevovali maďarské školy.<sup>91</sup> Na druhej strane respondentka pôvodom z Rumunska mala možnosť už tam navštevovať slovenskú školu.<sup>92</sup>

Výsledky predchádzajúceho výskumu v oblasti južného Slovenska ukazujú, že miestni si zväčša udržiavali odstup od prichádzajúcich osídlencov. Vnímali ich ako cudzích. To následne vyvolávalo napätie a konflikty.<sup>93</sup> Podobne videl

---

86 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Handlová – bezpečnostné opatrenia – závady, 20. 12. 1947. Pre viac k práci Československej presídľovacej komisie v Maďarsku pozri GREŽDOVÁ. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ a ŠUTAJ, *Povojnové migrácie*, s. 163-179.

87 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovní OÚ – podávanie situačných správ, 30.6.1947.

88 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 5, Preprava školského zariadenia na štátne ľud. školy do Handlovej, 26. 9. 1946.

89 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 14. 11. 2022.

90 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 20. 3. 2024.

91 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 11. 12. 2022.

92 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 11. 2022.

93 PARÍKOVÁ, *Ethnological Analysis*, s. 51.

situáciu aj prednosta miestnej oblastnej úradovne OÚ v Handlovej ešte rok po skončení vojny. Spoločnosť v obci opisoval ako „rozvírenú a nedisciplinovanú“.<sup>94</sup> O konfliktoch medzi miestnymi a osídlencami zo zahraničia písal aj o rok neskôr v máji 1947. Zatiaľ čo sa podľa jeho pozorovania osídlenci „riadne zapájali do hospodárskeho života a pomaly sa vžívali do nových pomerov ich starej otčiny“, miestni ich prítomnosť vnímali skôr negatívne: „Na mnohých miestach sa vyskytujú prípady, kde ich občianstvo nevládne prijíma a považuje ich ako votrelcov a vydieračov, a napokon ako zbaviteľov lepších zamestnaní.“<sup>95</sup> Tieto konflikty v niektorých prípadoch prerastali aj do fyzického násillia, výtržností alebo dokonca vrážd.<sup>96</sup>

Jeden z dôvodov sociálnych konfliktov v povojnovej Handlovej bol naznačený už v opise situácie z pohľadu prednostu oblastnej úradovne OÚ. Vnímanie osídlencov zo zahraničia ako „zbaviteľov lepších zamestnaní“ poukazuje na ekonomickú príčinu konfliktov. Tá sa týkala nielen otázky zamestnania, ale aj otázky majetku. Na určité sociálne napätie si spomínajú aj jednotliví narátori. Podľa komentáru jedného z nich „tí ľudia, ktorí dosídľovali po karpatských Nemcoch, tí mali dojem, že im [osídlenci zo zahraničia] berú prácu“.<sup>97</sup>

Ako už bolo spomenuté, na základe jednotlivých medzištátnych dohôd mali niektoré skupiny osídlencov po ich príchode do Československa nárok na kompenzáciu majetku, ktorý museli zanechať vo svojom bývalom bydlisku. Na tieto účely bol využívaný majetok tých (predovšetkým Maďarov a Nemcov), ktorí boli nútení Československo opustiť. Keďže v Handlovej nežili príslušníci maďarskej menšiny, mali byť prichádzajúci osídlenci v majetkových otázkach kompenzovaní zo skonfiškovaného nemeckého majetku.<sup>98</sup> Ten tvoril podľa miestnej oblastnej úradovne OÚ až 90 % všetkého majetku v obci.<sup>99</sup> Práve pri obsadzovaní jednotlivých nehnuteľností dochádzalo najčastejšie ku konfliktom medzi skupinami osídlencov a miestnych. Prázdne majetky boli údajne obsadzované princípom „kto prv príde, ten prv melie“. Vo svojej správe o činnosti oblastnej úradovne OÚ z júna 1947 to jej prednosta ilustroval takto: „Ťažkosti robia pri

94 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 1, Situačná správa, 23. 5. 1946.

95 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Dokumentárne podchytenie udalostí súvisiacich s výmenou obyvateľstva, doloženými fotografiami alebo patričnou legendou, 17. 5. 1947.

96 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovní OÚ – podávanie situačných správ, 15. 7. 1947; ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Handlová – bezpečnostné opatrenia – závary, 20. 12. 1947 a rozhovor vedený autorom v Handlovej, 30. 11. 2022.

97 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 7. 12. 2022.

98 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 10, Výkaz a popis tých domov – konfiškátov, v ktorých sú umiestnení prisídlenci – Slováci z Maďarska, 2. 9. 1948.

99 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 1, Zistenie konfiškátov a postaranie sa o výhlásenie konfiškácie, list Oblastnej úradovne v Handlovej Miestnemu národnému výboru v Handlovej, 7. 8. 1946.



*presídlení mnohí takí, ktorí využili odchod-odsun Nemcov a z blízkyh alebo ďalších krajov sa nast'ahovali do obce a teraz vlastnia tie najlepšie role a záhrady a myslia si, že to je ich všetko.*“<sup>100</sup> O mesiac neskôr dodatočne konkretizoval, že v týchto prípadoch privlastnenia si pozemkov išlo o „*privandrovaných Slovákov od Hrona a z Oravy*“.<sup>101</sup> Prázdne domy po Nemcoch využili aj starousadlíci predtým žijúci v banskej kolónii a nast'ahovali sa do nich.<sup>102</sup> Niektoré z týchto domov boli neskôr pridelené osídlencom zo zahraničia ako kompenzácia zanechaného majetku, no starousadlíci ich odmietali uvoľňovať.<sup>103</sup> Z týchto správ mimo ekonomických dôvodov sociálneho napätia vyplýva aj slabá organizácia a plánovanie miestnych úradov v zaobchádzaní s konfiškovaným majetkom v Handlovej a okolí.<sup>104</sup> Často sa stávalo, že nehnuteľnosť bola najprv pridelená jednej rodine, no potom si ju nárokovala iná rodina alebo úrad a pôvodná rodina ju musela opustiť.<sup>105</sup> Práve tieto organizačné nedostatky priamo podporovali konflikty medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva, ktoré si tento majetok nárokovali.

Majetková otázka tvorila dominantnú časť aj pri sťažnostiach samotných osídľencov.<sup>106</sup> Na úradnej úrovni sa o zahraničných Slovákov prichádzajúcich na územie Slovenska staral už spomínaný OÚ v Bratislave s jeho oblastnými úradovňami. Tie na miestnej úrovni ďalej spolupracovali s národnými výbormi, ako aj s národnou bezpečnosťou.<sup>107</sup> Aby úrady motivovali osídľencov k príchodu do

100 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovní OÚ – podávanie situačných správ, 30. 6. 1947.

101 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Činnosť a výkon oblastných osídľovacích úradovní OÚ – podávanie situačných správ, 15. 7. 1947.

102 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 12, Umiestnení a neumiestnení presídľenci v obvode PS Handlová – podanie správy, 1. 8. 1949.

103 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 12, Umiestnení a neumiestnení presídľenci v obvode PS Handlová – podanie správy, 1. 8. 1949.

104 Ako problematická bola vnímaná už samotná evidencia majetku, ktorý podliehal konfiškácii (napr. ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 7, Spracovanie evidencie konfiškátov, 26. 6. 1947). Pracovníci FNO sa ďalej sťažovali na pomalý priebeh samotného konfiškačného konania (ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 1, Hlásenie o stave konfiškácie v okrese Prievidza, 8. 10. 1946). Vo všeobecnosti taktiež prevládala neprehľadná situácia ohľadom hnuiteľného skonfiškovaného majetku a dochádzalo k jeho nezákonnému rozkrádaniu (SNA, f. Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zbor povereníkov (ÚPZP), k. 144, Konfiškácia nepriateľského majetku – neprístopnosti, stíhanie trestných činov, 3. 9. 1946).

105 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 12, Umiestnení a neumiestnení presídľenci v obvode PS Handlová – podanie správy, 1. 8. 1949.

106 Dominantné postavenie majetkovej otázky v kontexte sociálnych konfliktov osídľencov môže vychádzať aj z druhu prameňov, z ktorých čerpá táto štúdia. Ekonomické konflikty sa pre štátne úrady, ktoré sú autormi uvedených prameňov, mohli javiť ako presvedčivá príčina konfliktov. To mohlo následne viesť k nezájmu hľadania iných možných príčin týchto konfliktov.

107 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Zápisnica z porady prednostov oblastných úradovní, 24. 11. 1947.

Československa, šírili v krajinách ich bydliska propagandu s rozličnými sľubmi zameranými na konkrétne skupiny obyvateľstva. Okrem kompenzácie majetkov a pracovných miest k týmto sľubom patrili napr. návrat mužov z vojnového zajatia alebo lepšia sociálna starostlivosť.<sup>108</sup> V súvislosti s propagáciou Handlovej ako ideálneho miesta na presídlenie týždenník *Sloboda* v marci 1946 sľuboval zahraničným Slovákom napríklad nové a bezproblémové bývanie:

*„Každý baník dostal dom, záhradu, kúsok poľa. Byt zariadený. Len zakúriť do pece. Baník skladá skriňu z auta. Vojde do domu, reku, kde ju umiestni. Kuchyňa zariadená, izba zariadená. Spálňa, tá je na poschodí. Pre skriňu niet miesta. [...] Veselý praskot ohňa [...] zohrieva dom baníka v Handlovej. Pol tucta deťúreniec cmúľa cukríky a teplo nového domova spieva o krásnej budúcnosti ...“<sup>109</sup>*

No realita vyzerala ináč ako sľuby pred transportom na územie Slovenska. Svedčí o tom aj vyťaženosť OÚ, ktorý sa sťažnostiam a osobným intervenciám osídlencov musel venovať na úkor svojej bežnej agendy.<sup>110</sup> Sťažnosti prichádzajúce na OÚ sa týkali nielen už spomínaných majetkových záležitostí a nespĺnených sľubov, ale aj nespokojnosti s tým, ako s nimi zaobchádzali miestne úrady.<sup>111</sup>

Keď sa vrátíme k Handlovej a sľubom o bezproblémovom bývaní, ako spomína jedna respondentka, aj tu sa realita vzdalovala sľubom: *„Nám dali [byť] na Hornom konci. Úzka izba, akurát posteľ a vedľa postele, že ste prešli okolo. Mama, tá nariekala a my s ňou. To bolo ako na pohrebe. Plakala, lebo sa s tým nemohla zmieriť.“<sup>112</sup>* Podobne si na príchod do Handlovej spomínajú aj ďalší narátori. Niektoré z rodín dokonca po príchode transportu na železničnú stanicu odmietali vystúpiť z vagónov a žiadali presun do inej lokality.<sup>113</sup> Aj osídlenci v Handlovej sa so svojimi sťažnosťami obracali na OÚ a jeho oblastnú úradovňu. Ich nespokojnosť sa týkala hlavne zlého stavu príbytkov a chýbajúcich kompenzácií majetku zanechaného v zahraničí alebo chýbajúcej penzie.<sup>114</sup> Výnimočne sa však vyskytovala aj nespokojnosť s tým, že sa ich príbuzní ešte ne-

108 SÁPOSOVÁ a GALLOVÁ, Presídlenie obyvateľov, s. 259-262. K propagande vedenej medzi zahraničnými Slovákami pozri aj práce Lucie Heldákovovej.

109 Prvé pozdravy z novej vlasti. In *Sloboda*, 2. 3. 1946, s. 3.

110 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 3, Presídlenci – dožiadania a ponosy, 19. 5. 1948.

111 SÁPOSOVÁ a GALLOVÁ, Presídlenie obyvateľov, s. 268-269.

112 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 9. 12. 2022.

113 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 11. 12. 2022.

114 SNA, f. ÚPZP, k. 186, Presídlenci z Maďarska – splnenie požiadavkov, 6. 10. 1948; ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Zápisnica spísaná v kancelárii Oblastnej osídľovacej úradovne v Handlovej, 12. 11. 1947 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 3, Presídlenci v Handlovej – nespokojnosť, 30. 8. 1948.

vrátili z vojnového zajatia, s pridelenou pracovnou pozíciou alebo chýbajúcim autobusovým spojením do práce.<sup>115</sup> Mnohí sa z týchto dôvodov snažili dostať na južné Slovensko alebo do Česka za lepšími životnými a pracovnými podmienkami. Niektorí sa dokonca chceli vrátiť naspäť do svojho pôvodného bydliska za hranicami Československa.<sup>116</sup>

Aby tomu československé úrady predišli, snažili sa osídlencom vyjsť čo najviac v ústrety a podľa dostupných možností uspokojiť ich požiadavky.<sup>117</sup> Niektoré skupiny osídlencov mali voči ostatným obyvateľom Handlovej určité výhody. Starostlivosť o osídlencov vo všeobecnosti zahŕňala starostlivosť sociálnu a hospodársku. V rámci prvej menovanej mali osídlenci nárok na prechodné stravovanie a ubytovanie, pridel šiat a obuvi a peňažnú výpomoc. Osídlenci prichádzajúci z Maďarska mali dodatočne dostať poukazy do liečebných ústavov a mohlo im byť zadovážené vybavenie domácnosti. Hospodárska starostlivosť pre osídlencov znamenala výpomoc pri zaobstarávaní dobytku, krmiva a roľníckych strojov, prípadne aj výstavbu hospodárskych budov a opravu poškodených domov.<sup>118</sup> Osídľovací úrad v prípade prednostných práv osídlencov argumentoval tým, že „oni prichádzajú do nových príbytkov [...] a nemajú zásoby“.<sup>119</sup> Povereníctvo vnútra zas miestne úrady nabádalo k ústretovosti voči osídlencom, „pretože tu ide väčšinou o osoby neznalé tunajších pomerov, ktoré bez výdatnej pomoci verejných orgánov nemôžu si vybudovať spokojný domov vo vlasti“.<sup>120</sup> Tento prístup však v skutočnosti viedol k nespokojnosti iných skupín obyvateľstva. V Handlovej sa začiatkom roku 1947 na oblastnú úradovňu OÚ obrátili nespokojní starousadlíci:

*„Počíname budovať dvojročný plán<sup>121</sup> a či my starí baníci môžeme s chuťou budovať, keď vidíme, že nám krivdíte. Keď niečo dávajú, tak len repat-*

115 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 6, Tužina – sťažnosť, 27. 1. 1947 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 3, Presídlenci z Maďarska – splnenie požiadavkov, 13. 10. 1948.

116 Napríklad ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 4, Transport reemigrantov z Maďarska – správa, 14. 11. 1946; ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Handlová – reemigranti – návrat do Maďarska, 9. 4. 1948 a ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Mária L. – sťažnosť prevedenie šetrenia, 3. 11. 1948.

117 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Zápisnica z porady prednostov oblastných úradovní, 24. 11. 1947.

118 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 3, Úprava Osídľovacieho úradu pre Slovensko o poskytovaní sociálnej a hospodárskej pomoci presídlencom, 15. 1. 1948. Sťažnosti osídlencov uvedené v tejto štúdii poukazujú na to, že sociálna a hospodárska starostlivosť nebola v praxi poskytnutá všetkým osídlencom, prípadne im nebola poskytnutá v rovnakom rozsahu.

119 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 2, Zápisnica z porady prednostov oblastných úradovní, 24. 11. 1947.

120 ŠA Trenčín, Archív Bojnice, f. OÚ MNV Handlová, k. 8, Poskytovanie pomoci reemigrantom národnými výbormi, 12. 6. 1948.

121 Dvojročný hospodársky plán bol hospodársky plán na roky 1947 a 1948 s cieľom obnovy

*riantom a tí sa obratia čelom vzad o pôjdu preč, ako to už mnohí spravili. Francúzski repatrianti koľko dostalo, obuv, šatstvo a kde ich máte? Preto berte ohľad aj na nás, ktorí tu už roky robíme [...].*<sup>122</sup>

Aspekt nespokojnosti ohľadom rozdielnych prídeltov sa vyskytuje aj v rozprávaní niektorých respondentov: „Keď UNRRA<sup>123</sup> dodala z Ameriky kadejaké keksíky, lekváre a neviem čo ešte, posielali sem po vojne, tak to niektorým domácim vadilo, že sme to dostali.“<sup>124</sup> Centrálné orgány v Bratislave podcenili situáciu v spoločnosti, v ktorej bolo v dôsledku vojny mnoho zdrojov limitovaných. Uprednostňovanie, resp. cieľená podpora jednej skupiny obyvateľstva zároveň prehlbovala už existujúce rozdiely a zapríčiňovala sociálne napätie.

Okrem ekonomických dôvodov mohli sociálne konflikty medzi miestnym obyvateľstvom a prichádzajúcimi osídlencami zapríčiňovať aj dôvody národnostného charakteru. Miestne úrady síce považovali osídlencov za „*sebavedomých nacionalistov-Slovákov*“, ale to isté už neplatilo o ich vnímaní zo strany miestneho obyvateľstva. Predovšetkým osídlencom prichádzajúcim z Maďarska bola ich odlišnosť v porovnaní s inými skupinami obyvateľstva dávaná explicitne najavo. Zatiaľ čo na úradnej úrovni si pojem „repatriant“ zachovával neutrálny význam, medzi obyvateľstvom v Handlovej získal negatívny charakter. Aj keď na úradnej úrovni slúžilo toto pomenovanie pre Slovákov prichádzajúcich z Belgicka a Francúzska, v kontexte povojnovej Handlovej sa stalo až akousi nadávkou určenou pre osídlencov, ktorí do obce prišli z Maďarska: „*Chceli nás urážať. Ty repoš! nám vraveli.*“<sup>125</sup> Negatívne spomienky na pomenovanie „repatriant“ alebo „repoš“ mali viacerí oslovení respondenti, ktorých rodina prišla do Handlovej z Maďarska.<sup>126</sup> Toto označenie sa pre nich stávalo stigmou, ktorá ich verejne diskreditovala.<sup>127</sup> Táto stigmatizácia uvedenej skupiny osídlencov pretrvávala desiatky rokov.

---

a výstavby československého hospodárstva po druhej svetovej vojne. (Zákon 192/1946 Sb. ze dne 25. října 1946 o dvouletém hospodářském plánu. In *Sbirka zákonů a nařízení republiky Československé*, 29. 10. 1946, s. 1195-1201.)

122 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 8, Starí baníci v Handlovej – žiadosť o pridelenie UNRRA, 8. 1. 1947.

123 UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa spojených národov pre pomoc a obnovu) bola medzinárodná organizácia založená v roku 1943 s cieľom poskytovania pomoci obetiam druhej svetovej vojny v oblastiach pod kontrolou Organizácie spojených národov. Jedným zo zakladajúcich členov organizácie bolo aj Československo. Okrem iného spadala do agendy UNRRA aj pomoc pri repatriácii vysídlených osôb. Napr. KASÍKOVÁ, *At' mohou přijeti*, s. 61-65.

124 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 9. 12. 2022.

125 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 30. 11. 2022.

126 Napríklad rozhovory vedené autorom v Handlovej, 30. 11. 2022; 7. 12. 2022; 9. 12. 2022 a 11. 12. 2022. Používanie tohto označenia pre osídlencov z Maďarska zároveň potvrdili aj starosadlíci, členovia nemeckej komunity alebo osídlenci z iných krajín.

127 K pojmu stigma ako diskreditujúcej črty jednotlivca pozri GOFFMAN. *Stigma: Notes on the*

Aj napriek slovenskej národnosti osídlencov z Maďarska mala stigma „repatriantov“ a „repošov“ výrazný národnostný aspekt, ktorý spájal jej nositeľov s povojnovým negatívnym obrazom Maďarov. O tom svedčí nielen to, že tak boli nazývaní výhradne osídlenci z Maďarska, ale aj to, že to bolo zvyčajne spájané s nadávkami explicitne poukazujúcimi na krajinu, z ktorej prišli. Takto napr. opisuje osídlenec z Maďarska oblastnej úradovni OÚ v Handlovej, ako ho v obci napadla skupina mužov:

*„Potom mi vravili ty si repatriant a začali ma biť. Bolo ich šesť. [...] utekav som na Národnú bezpečnosť a odtiaľ štyria chlapi išli so mnou a dohonili sme ich a ešte aj vtedy skočili proti mne a boli by ma bili a všeliakých sviň maďarských mi nadávali [...].“<sup>128</sup>*

Podobné, aj keď menej násilné skúsenosti opisujú aj respondenti v rozhovoroch: „*Takí, čo sem [do Handlovej] prišli zo všelikadiaľ, z Liptova, z Horehronia, tak tí na nás vykrikovali ‚repoši‘. Že tu nemáme čo robiť, nech ideme za Dunaj.“<sup>129</sup>* V tomto ohľade je možné predpokladať, že miestne obyvateľstvo v Handlovej a osídlenci z iných častí Slovenska boli ovplyvnení povojnovou národnostnou politikou československého štátu, ktorá sa kolektívne zameriavala nielen proti príslušníkom nemeckej, ale aj maďarskej menšiny. Tí boli diskriminovaní, vylúčení z verejného a kultúrneho života, ich majetok mohol byť konfiškovaný, maďarské školy zatvorené a maďarský jazyk bol zakázaný v úradnom styku, ako aj na niektorých verejných priestranstvách.<sup>130</sup> O národnostnom аспекte v otázke sociálnych sporov pri osídľovaní Handlovej svedčí taktiež fakt, že prevažná väčšina úradne zaznamenaných a v tejto štúdii prezentovaných konfliktov v povojnovej Handlovej sa týkala osídlencov prichádzajúcich z Maďarska. Paradoxne, v prípade osídlencov na južnom Slovensku, kde aj po vojne dominovalo maďarsky hovoriace obyvateľstvo, slúžilo maďarské kultúrne pozadie osídlencov (napr. znalosť maďarského jazyka) skôr ako akýsi „most“ k novým sociálnym kontaktom, a teda aj k integrácii v miestnom spoločenstve.<sup>131</sup>

V kontexte národnostnej otázky v povojnovej Handlovej je dôležité spomenúť taktiež vzťah osídlencov voči miestnemu nemecky hovoriacemu obyvateľ-

---

*Management of Spoiled Identity*. London 1990, s. 11-16.

128 ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Martin V., reemigrant sťažnosť – vyšetrovanie, 30. 1. 1948.

129 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 7. 12. 2022.

130 POPÉLY. Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945 a jej postoj k výmene obyvateľstva. In ŠUTAJ, Štefan, *Zmeny hraníc*, s. 148-149 a VADKERTY, *Maďarská otázka*, s. 371-379. Ohľadom situácie Maďarov v Československu po druhej svetovej vojne pozri aj ŠUTAJ. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948: (východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku)*. Bratislava 1993.

131 PARÍKOVÁ, *Reemigrácia*, s. 132-135.

stvu, ktoré v Handlovej ostalo. Už spomínaný týždenník *Sloboda* propagoval medzi zahraničnými Slováckmi obraz o handlovských Nemcoch ako o tých, ktorí zanechali „*krvavé stopy v dejinách*“ *obce, mstili sa na Slováckoch a boli „horší, než ten najzúrivejší feudál*“.<sup>132</sup> Tento negatívny obraz sa však paradoxne neodzrkadľoval v každodennom živote osídlencov v povojnovej Handlovej. Narátori si na miestnych Nemcov a kontakty s nimi spomínali výlučne kladne. V niektorých prípadoch dokonca rodiny osídlencov a nemecké rodiny bývali v jednom viacrodinnom dome a udržiavali kontakty aj neskôr po nútenom vysídlení Nemcov z Handlovej.<sup>133</sup> Ku konfliktom údajne dochádzalo predovšetkým v miestnych krčmách, ak tam napr. miestni Nemci spievali nemecké piesne.<sup>134</sup>

Pracovníci OÚ si tiež všimli, že prítomnosť Nemcov vzbudzuje u záujemcov o osídlenie v Handlovej nedôveru. V tomto prípade sa národnostný aspekt spája s ekonomickým, pretože pracovník OÚ dodáva, že ide o otázku preberania nehnuteľností a strachu z ich možnej straty po prípadnom návrate Nemcov.<sup>135</sup> Niektorí z osídlencov, ktorí do Handlovej prišli v rámci Dohody, pridelenie domov konfiškovaných nemeckému obyvateľstvu kategoricky odmietali s vysvetlením, že oni prišli „*na miesta Maďarov a nie na miesta Nemcov*“.<sup>136</sup> Okrem toho sa vyskytovali aj sťažnosti osídlencov, že sa dostali do nemeckých dedín medzi Nemcov, pričom požadovali nápravu.<sup>137</sup> Aj keď sa autorovi štúdie okrem uvedených konfliktov v miestnych krčmách nepodarilo nájsť prípady úradne zaznamenaných konfliktov medzi osídlencami a obyvateľmi nemeckej národnosti v Handlovej, neznamená to, že sa nevyskytovali. Spomienky respondentov z nemeckých alebo zmiešaných slovensko-nemeckých rodín poukazujú na povojnovú diskrimináciu, stigmatizáciu a neraz aj fyzické násilie, ktorým boli handlovskí Nemci po druhej svetovej vojne vystavovaní.<sup>138</sup> To sa týkalo aj detí z takýchto rodín, ktoré mohli byť v povojnovom období v škole (ale aj mimo nej) vystavované šikane alebo ostrakizácii na základe svojho nemeckého pôvodu.<sup>139</sup>

132 Handlová v odboji. In *Sloboda*, 18. 9. 1946, s. 7 a Handlová – nový domov našich bratov, s. 5.

133 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 7. 12. 2022.

134 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 25. 3. 2024.

135 SNA, f. Povereníctvo vnútra – Prezídium, k. 18, Zápis o porade, ktorá sa konala na Osídľovacom úrade pre Slovensko, 28. 9. 1945.

136 SNA, f. FNO, k. 197, Zápisnica napísaná vo veci usporiadania nárokov presídlencov z Maďarska, 3. 9. 1948. Za touto argumentáciou stála snaha o pridelenie majetkov po Maďaroch na južnom Slovensku v prijateľnejších klimatických podmienkach.

137 Napríklad ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Mária L. – sťažnosť prevedenie šetrenia, 3. 11. 1948.

138 Rozhovory s členmi nemeckej komunity v Handlovej vedené autorom, 16. 11. 2022; 21. 11. 2022; 27. 11. 2022 a 6. 12. 2022.

139 Napríklad rozhovor vedený autorom v Handlovej, 6. 12. 2022. Z dôvodu absencie výskumu

Z archívnych prameňov, ale ani z rozprávania narátorov nie je jasné, ako dlho trvalo uvedené sociálne napätie a konflikty medzi jednotlivými spoločenskými skupinami v Handlovej.<sup>140</sup> Ako uvádza predchádzajúci výskum z iných regiónov, proces integrácie osídlencov a odbúravania predsudkov medzi jednotlivými skupinami nebol rýchly ani jednoduchý. Situácia sa začala zlepšovať uzatváraním zmiešaných manželstiev.<sup>141</sup> Zatiaľ čo na južnom Slovensku, kde dominovalo poľnohospodárstvo, stálo zamestnanie v ceste integrácie osídlencov do miestnej spoločnosti, keďže mnohí z nich boli primárne baníkmi alebo pracovali v továrňach,<sup>142</sup> je možné vychádzať z predpokladu, že v Handlovej to bolo práve naopak. Aj keď tam po vojne prišlo aj niekoľko desiatok roľníckych rodín, ako už bolo uvedené, Handlovú osídľovali predovšetkým baníci. Niektorých osídlencov roľníkov dokonca neskôr presídlili do iných regiónov. Zamestnanie v bani tak pre mnohých osídlencov znamenalo vytvorenie akejsi platformy na získavanie sociálnych kontaktov so starousadlíkmi, ale aj s inými skupinami osídlencov. Dôležitým faktorom v tomto ohľade bol aj nebezpečný a rizikový charakter práce pod zemou. Slovanmi jedného z respondentov: „*Baníci sú súdržní. Či bol Nemeč alebo Maďar, ja som ho zachraňoval alebo on mňa.*“<sup>143</sup>

Jednoduchšie prebiehal proces integrácie detí osídlencov do miestnej spoločnosti. Ako bolo už v úvode spomenuté, respondenti, s ktorými boli pre túto štúdiu robené rozhovory metódou orálnej histórie, boli v čase príchodu do Handlovej deťmi<sup>144</sup> a deti vnímajú svoje okolie ináč ako dospelí, pričom veľa závisí od interpretácie toho, ako určité pocity (napr. strach, neistota a pod.) vyjadrovali ich rodičia alebo blízki. V prípade detí osídlencov je v porovnaní s ich rodičmi dôležitá predovšetkým krátka, prípadne úplne chýbajúca skúsenosť z predchá-

---

ohľadom skúseností detí nemeckého alebo slovensko-nemeckého pôvodu v povojnovom období na území Slovenska je v tomto smere možné poukázať na výskum autora k česko-nemeckým deťom, ktorých skúsenosti boli podobné, aj keď v českom kontexte. (Např. KORHEL. Český citič, ľudovodemokraticky mysliet! Štátna politika voči česko-nemeckým deťom a ich rodinám v prvých rokoch socialistickej diktatúry. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2018, roč. 10, č. 2, s. 11-25 alebo KORHEL. Children as ‘Collateral Damage’ of Nationalisation Campaigns? The Persecution of ‘Nationally Unreliable’ Persons in Czechoslovakia after the Second World War. In GLAESMER; LEE and STELZL-MARX, eds. *Children Born of War – Past, Present, Future*. London; New York 2022, s. 212-231.).

140 Konflikty vznikali samozrejme aj medzi samotnými osídlencami navzájom. (Např. Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 30. 11. 2022 alebo ŠA Nitra, f. OÚ Handlová, k. 9, Zápisnica ohľadom vyriešenia sporu medzi presídlencami-Slovákmi z Maďarska, 9. 8. 1948.).

141 PARÍKOVÁ. Bevölkerungsaustausch zwischen Tschechoslowakei und Ungarn nach dem 2. Weltkrieg. Ethnologische Analyse der Biographischen und Oralen Quellen. In *Ethnologia Europae Centralis*. *Journal of Central European Ethnology*, 2015, roč., s. 59.

142 PARÍKOVÁ, Ethnological Analysis, s. 51-52.

143 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 8. 2022.

144 Niektorí z respondentov sa narodili už v Handlovej.

dzajúceho bydliska. Pocity odcudzenia a prerušené kontakty s rodinou a známymi tvorili jeden z faktorov, prečo sa osídlenci po svojom príchode na územie Slovenska dištancovali od miestnych a vytvárali vlastné spoločenstvá.<sup>145</sup> Keďže deti samotné tieto negatívne skúsenosti nemali, resp. ich mali iba v obmedzenom rozsahu, bolo pre nich nadviazanie kontaktov s inými deti, a tým pádom aj integrácia do miestnej spoločnosti jednoduchšia a rýchlejšia ako v prípade ich rodičov.

Rozdielne vnímanie okolia v porovnaní so svojimi rodičmi reflektujú aj samotní respondenti pri ich spomienkach na povojnové obdobie. Niektorí z nich to konštatujú skôr vo všeobecnosti a z dnešnej perspektívy porovnávajú svoje vtedajšie vnímanie so skúsenosťami svojich rodičov: „*Kým som bola mladá, tak som na to nemyslela. Teraz, keď už som staršia, tak mi to koľkokrát príde na rozum, čo všetko museli oni [moji rodičia] prežiť.*“<sup>146</sup> Ďalší respondenti sa v tomto smere zameriavajú na konkrétne situácie, najčastejšie v súvislosti so stigmou „*repatriantov*“: „*My [deti] sme to prijatie na Slovensku znášali lepšie. Deti [na nás] pokrikovali: ‚Repoši, repoši!‘ Ale viete, deti sú deti. Hneď sa skamarátia,*“ konštatovala narátorka, keď spomínala na príchod do Handlovej a rozčarovanie rodičov.<sup>147</sup> V tomto ohľade viacerí respondenti spomínali aj svoje reakcie na toto negatívne pomenovanie, pričom sa snažili voči tomu aktívne brániť na princípe vzájomnosti: „*Ale my sme sa nedali. My sme im zase nadávali do ‚kunešovských psov.*“<sup>148</sup> Keď nás oni urážali, aj my sme ich urážali, tak isto.“<sup>149</sup> V inom prípade respondentka ako dieťa vraj neostala iba pri slovách: „*Ku mne si to nemohli dovoliť. Ja som ich za to fackala. Bola som trochu hrdá, hoci som aj bola repatriantka.*“<sup>150</sup> Vo všeobecnosti sa však jednotliví respondenti zhodujú na tom, že tieto rozdiely pomerne rýchlo prekonali.

## Záver

V snahe o vytvorenie národnostnej homogénnej spoločnosti a politické prinavrátenie jednotlivých regiónov Československa slovanskému obyvateľstvu dochádzalo na území Československa po druhej svetovej vojne k nútenej, ako aj dobrovoľnej migrácii miliónov ľudí. Týmto procesmi bola zasiahnutá aj pôvodne väčšinovo nemecká obec Handlová. V dôsledku vojnovnej evakuácie a povojnového núteného vysídlenia nemeckej menšiny stratila obec viac ako polovicu svojho obyvateľstva. To bolo nahradené v rámci povojnového vnútorného osíd-

145 PARÍKOVÁ, Ethnological Analysis, s. 55.

146 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 13. 11. 2022.

147 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 9. 12. 2022.

148 Kunešov je neďaleká dedina, z ktorej po vojne prišli niektorí bývať do Handlovej.

149 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 7. 12. 2022.

150 Rozhovor vedený autorom v Handlovej, 30. 11. 2022.



lenia obyvateľmi okolitých regiónov, ale predovšetkým osídlencami zo zahraničia. Kvôli hospodárskemu významu miestnej banskej ťažby boli v Handlovej žiadani hlavne osídlenci s predchádzajúcimi skúsenosťami s prácou v bani. Do tejto skupiny patrili osídlenci prichádzajúci z Belgicka, Francúzska a Maďarska. Okrem nich do Handlovej a jej okolia prichádzali aj Slováci z Rumunska, Podkarpatskej Rusi alebo Poľska. Prostredníctvom povojnového osídlenia obyvateľstvom prichádzajúcim z rôzneho kultúrneho prostredia, s vlastnými zvykmi a neraz aj hovoriacim iným jazykom bola „slovenská“ Handlová sociálne a kultúrne heterogénnym mestom, čo sa prejavovalo aj v každodennom živote.

Migračné procesy mali signifikantný dopad na formovanie povojnovej spoločnosti v Handlovej. Prichádzajúci osídlenci zo zahraničia boli často negatívne vnímaní zo strany miestnych alebo už prítomných osídlencov z iných slovenských regiónov. To viedlo k štiepeniu spoločnosti, rastu sociálneho napätia a vzniku konfliktov medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva. Na základe analyzovaných prameňov sa častou príčinou týchto konfliktov javia ekonomické dôvody a konkurencia pri získavaní hnutel'ného, ale predovšetkým nehnuteľného majetku skonfiškovaného nemecky hovoriacemu obyvateľstvu obce. Zároveň je však možné v prípade konfliktov medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva v Handlovej identifikovať aj národnostný aspekt. Ten je najlepšie viditeľný v prípade osídlencov prichádzajúcich z Maďarska. Tí boli v Handlovej ako celok na základe svojho pôvodu a súčasne v dôsledku negatívneho obrazu Maďarov v povojnovom verejnom diskurze stigmatizovaní.

Sociálne napätie a konflikty stáli v ceste integrácie osídlencov do miestnej spoločnosti. Príklad povojnovej Handlovej poukazuje na podobnosti, ale aj rozdiely sociálnej reality osídlenia medzi regiónmi Slovenska. Miestni starousadlíci si vo všeobecnosti hlavne spočiatku držali od osídlencov určitý sociálny odstup. Zatiaľ čo na južnom Slovensku, ktorému dominovalo maďarsky hovoriace obyvateľstvo, bola znalosť maďarčiny u osídlencov prichádzajúcich z Maďarska výhodou a pomocou pri nadväzovaní sociálnych kontaktov, v Handlovej prispieval maďarský jazyk k zväzňovaniu rozdielov medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva. Na druhej strane to bolo (banské) zamestnanie, vďaka ktorému sa prehlbovali sociálne kontakty v Handlovej, kým na južnom Slovensku zamestnanie skôr stálo v ceste integrácie osídlencov do miestneho spoločenstva. Rozdiely medzi skupinami obyvateľstva, ako aj spomínanú stigmatizáciu najrýchlejšie prekonávali deti. To platí aj v prípade detí z nemeckých alebo slovensko-nemeckých rodín, u ktorých je možné nájsť väčšie množstvo negatívnych skúseností v porovnaní s inými skupinami.

Situácia osídlencov v Handlovej taktiež ukazuje, že zodpovednosť za v dôsledku migračných procesov vzniknuté sociálne konflikty nenesú len jednotlivci, ktorí boli ich súčasťou, ale aj československé centrálné a miestne úrady. V tom-

to ohľade je potrebné spomenúť predovšetkým nízku organizovanosť zaobchádzania so skonfiškovaným majetkom, ktorý následne viackrát menil majiteľov. V snahe o podporu osídľovania úrady taktiež zvyhodňovali určité skupiny obyvateľstva, čím prehľbovali už existujúce rozdiely a zvyšovali sociálne napätie. V neposlednom rade to bola aj diskriminačná a represívna politika československého štátu voči nemecky a maďarsky hovoriacemu obyvateľstvu, ktorá sa následne odzrkadľovala nielen v tom, ako bolo na miestnej úrovni zaobchádzané s týmito menšinami, ale rovnako aj s osídlencami prichádzajúcimi z Maďarska.

### **O autorovi / About the author**

Michal Korhel, M. A.

výskumník v projekte ERC StG „Spectral Recycling“

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

ul. Jaracza 1, 00-378 Warszawa

Poľsko

email: [michal.korhel@ispan.edu.pl](mailto:michal.korhel@ispan.edu.pl)

<https://orcid.org/0000-0001-8319-4557>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57292998000>

## **Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature**

### **Primárne zdroje/Primary sources**

#### **Archívy a archívne pramene / Archives and Archivessources**

Slovenský národný archív

fond Fond národnej obnovy

fond Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy

fond Povereníctvo vnútra – Prezídium

fond Zbor povereníkov – Úrad predsedníctva Zbor povereníkov

Štátny archív v Nitre

fond Oblastná úradovňa Osídľovacieho úradu v Handlovej

Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice

fond Obvodný úrad miestnych národných výborov v Handlovej

### **Publikované pramene / Published editions**

Decret presidenta republiky 27/1945 Sb. ze dne 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, 19. 7. 1945, s. 45-46.

Zákon 192/1946 Sb. ze dne 25. října 1946 o dvouletém hospodářském plánu. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, 29. 10. 1946, s. 1195-1201.

*Košický vládný program*. Bratislava: Pravda, 1978.

## **Dobová tlač/ Press**

Sloboda (1946), (1948)

## **Sekundárne zdroje / Secondary sources**

### **Monografie a zborníky ako celok / Monographs**

- AHONEN, Pertti et al. *People on the Move. Forced Population Movements in Europe in the Second World War and its Aftermath*. Oxford; New York: Berg, 2008.
- GABZILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV; Slovenské národné múzeum Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004.
- GOFFMAN, Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin, 1990.
- HELDÁKOVÁ, Lucia. *Mat' volá! Propaganda výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – teoretické a historické aspekty*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020.
- HUTTON, Patrick H. *History as an Art of Memory*. Hanover; London: University Press of New England, 1993.
- KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Druhé, rozšírené vydanie. Bratislava: Premedia, 2020.
- KASÍKOVÁ, Jana. *Ať mohou přijeti: organizace poválečné repatriace a návratů 1942–1947*. Praha: Academia, 2017.
- OLICK, Jeffrey K. *The Sins of the Fathers: Germany, Memory, Method*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 2016.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946-48 etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava: Stimul, 1999.
- SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 – 1960)*. Praha: Antikomplex, 2011.
- STEINACKER, Ruprecht, red. *Krickerhau: eine deutsche Siedlung in der Slowakei*. Voerde: Arbeitskreis der Krickerhauer in der Karpatendeutschen Landsmannschaft, 1980.
- ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948: (východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku)*. Bratislava: Veda, 1993.
- ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov: Universum, 2005.
- TROPPMANN, Stefanie. *Gesellschaftliche Neuformierung und soziale Integration. Die individuellen und kollektiven Aushandlungsprozesse der deutschen Minderheit im ländlichen Raum Westböhmens 1946 bis 1970*. Leipzig; Berlin: Edition Kirchhof & Franke, 2019, s. 37f.
- VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948. Trilógia o dejinách maďarskej menšiny*. Bratislava: Kalligram, 2002.
- WIEDEMANN, Andreas. *„Komm mit uns das Grenzland aufbauen!“: Ansiedlung und neue Strukturen in den ehemaligen Sudetengebieten 1945–1952*. Essen: Klartext, 2007.
- ZÜCKERT, Martin; SCHVARC, Michal und FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45: Verlauf, Kontexte, Folgen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019.

### **Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs**

- ARBURG, Adrian von. Abschied und Neubeginn. Der Bevölkerungswechsel in den Sudetengebieten nach 1945. In BORODZIEJ, Włodzimierz and LACHAUER et al. *Als die Deutschen weg*

- waren Was nach der Vertreibung geschah: Ostpreußen, Schlesien, Sudetenland*. 2. Auflage. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2007, s. 185-217.
- ARBURG, Adrian von. Tak či onak. Nucené presídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích. In *Soudobé dějiny*, 2003, roč. 10, č. 3, s. 253-292.
- BALÁŽ, Claude. K reemigrácii a repatriácii Slovákov z Belgicka a Francúzska v rokoch 1940 – 1946. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 273-287.
- BOBÁK, Ján. Presídľovanie Slovákov zo zahraničia a ich optácia z Podkarpatskej Rusi po roku 1945. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 175-183.
- GAREK, Martin. Organizácie na pomoc migrantov z hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 109-120.
- GREŽŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁ-POSOVÁ, Zlatica a ŠUTAJ, Štefan, eds. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov: Universum, 2010, s. 163-179.
- HELDÁKOVÁ, Lucia. Building the national state of the Czechs and Slovaks The return of Hungarian Slovaks to their “homeland” propaganda. In HELDÁKOVÁ, Lucia, ed. *Post-WWII Migration in the V4 Countries. Propaganda Analysis of Central European Migration Flows*. Košice et al.: 2022, s. 34-58.
- HELDÁKOVÁ, Lucia. Propaganda vo výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (Analýza propagandy výmeny obyvateľstva). In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 221-242.
- JANKECH, Juraj. Emigrácia Židov zo Slovenska (1945 – 1949) v československom kontexte. In ŠMIGEL, Michal; TIŠLIAR, Pavol a kol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 589-614.
- JOVANKOVIĆ, Samuel. Spomienky repatriantov z Juhoslávie v akcii Mat' volá (1946 – 1950), čiastkový výstup z dotazníkovej ankety. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 193-204.
- JUHÁSZOVÁ, Tereza. Post-WWII migration flows in micro-perspective: The case of the east Slovak small town Medzev. In *Individual and Society [Človek a spoločnosť]*, 2022, roč. 25, č. 1. <https://doi.org/10.31577/cas.2022.01.598>
- KONEČNÝ, Stanislav. Migrácia a národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska. In SÁ-POSOVÁ, Zlatica a ŠUTAJ, Štefan, eds. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov: Universum, 2010, s. 66-77.
- KORHEL, Michal. Children as ‘Collateral Damage’ of Nationalisation Campaigns? The Persecution of ‘Nationally Unreliable’ Persons in Czechoslovakia after the Second World War. In GLAESMER, Heide; LEE, Sabine and STELZL-MARX, Barbara, eds. *Children Born of War – Past, Present, Future*. London; New York: Routledge 2022, s. 212-231.
- KORHEL, Michal. Česky cítiť, ľudovodemokraticky myslieť! Štátna politika voči česko-nemeckým deťom a ich rodinám v prvých rokoch socialistickej diktatúry. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2018, roč. 10, č. 2, S. 11-25.
- MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, Milica. Utečenci z Hornej Oravy a severného Spiša a ich osídlenie na Slovensku. In ŠMIGEL, Michal; TIŠLIAR, Pavol a kol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 535-561.
- MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, Milica. Kreovanie slovensko-poľskej časti hranice po skončení druhej svetovej vojny a jeho vplyv na migráciu dotknutého obyvateľstva. In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 121-133.

- MRVA, Ivan a KMEŤOVÁ-MIŠKOVIČOVÁ, Diana. Handlová v rokoch 1918 – 1945. In MRVA, Ivan a REIFF, Igor, eds. *Handlová od praveku po súčasnosť*. Banská Bystrica: Štúdio Harmony 2017.
- NOSKOVÁ, Helena. Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu. In KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOCIAN, Jiří a KOKOŠKA, Stanislav, eds. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 225-232.
- NOSKOVÁ, Helena. Slovenští reemigranti z Maďarska v novoosídleneckém prostředí západních Čech. In *Slováci v zahraničí*, 1994, roč. 17, s. 43-54.
- OLEJNÍK, Milan. Příprava, priebeh a dôsledky evakuácie nemeckého obyvateľstva zo Slovenska (1944 – 1945). In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 76-91.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. Bevölkerungsaustausch zwischen Tschechoslowakei und Ungarn nach dem 2. Weltkrieg. Ethnologische Analyse der Biographischen und Oralen Quellen. In *Ethnologia Europae Centralis. Journal of Central European Ethnology [Časopis pre národopis strednej Európy]*, 2015, roč., s. 46-62.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. Ethnological Analysis of the Process of the Post-War Migration of Slovaks from Hungary to Czechoslovakia in the Years 1946–1948. In *Ethnologia Actualis*, 2014, roč. 14, č. 2, s. 43-58.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. Orálna história a možnosti jej využitia pri skúmaní etnokultúrnych procesov (Analýza výsledkov etnologického výskumu v prostredí presídlencov na južnom Slovensku). In SÁPOSOVÁ, Zlatica a ŠUTAJ, Štefan, eds. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov: Universum, 2010, s. 212-221.
- PODHRADSKÝ, Ján a BABIAK, Michal. K niektorým historickým aspektom repatriácie Slovákov z Juhoslávie. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 187-192.
- POLÓNYOVÁ, Soňa. Reemigrácie a repatriácie zahraničných Slovákov do vlasti po roku 1945 (tzv. akcia „Mať volá“). In ŠMIGEL, Michal; TIŠLIAR, Pavol a kol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 514-535.
- POPÉLY, Árpád. Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945 a jej postoj k výmene obyvateľstva. In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 148-162.
- PORUBSKÝ, Juraj. Niekoľko poznámok k návratu Slovákov z Rumunska. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 246-251.
- RÖGER, Maren and VENKEN, Machteld. Growing up in the shadow of the Second World War: European perspectives. In *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 2015, roč. 22, č. 2, s. 199-220.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica a GALLOVÁ, Miroslava. Presídlenie obyvateľov slovenskej národnosti z Maďarska v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (so zreteľom na sťažnosti presídlencov). In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 255-272.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica. Presídlenie Slovákov z Maďarska do Československa (propagačná činnosť Československej presídľovacej komisie a sťažnosti slovenských presídlencov počas výmeny obyvateľstva). In *Individual and Society [Človek a spoločnosť]*, 2019, roč. 22, Supplement. <https://doi.org/10.31577/cas.2019.00.542>

- SÁPOSOVÁ, Zlatica. Sťažnosti Slovákov k výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In SÁPOSOVÁ, Zlatica a ŠUTAJ, Štefan, eds. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov: Universum, 2010, s. 191-199.
- SCHVARC, Michal. Majorita – minorita. Vzťah Nemcov a Slovákov v rokoch 1939 – 1945 na príklade obce Handlová. In MIČKO, Peter a kol. *Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1938 – 1948*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici, 2009, s. 65-90.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Osídľovací úrad pre Slovensko, jeho vznik, činnosť a hlavné úlohy z pohľadu archívnych prameňov. In ŠUTAJ, Štefan, ed. *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva po druhej svetovej vojne*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2020, s. 163-180.
- ZELENÁK, Štefan. K niektorým problémom návratu Slovákov z Bulharska do vlasti. In *Slováci v zahraničí*, 2008, roč. 24, s. 218-224.